

HAS THE GLOBAL FINANCIAL CRISIS ENDED?

Ayhan Uçak*

* Trakya University, Turkey

E-mail: ayhanucak@trakya.edu.tr

Copyright © 2016 Ayhan Uçak. This is an open access article distributed under the Eurasian Academy of Sciences License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

ABSTRACT

In this study, the last financial crisis of the US which expanded to global world is defined as the crisis of capitalism. Capitalism can pass to its new growth stage provided that living the crisis with its all phases. There is an absolute uncertainty in the world economy despite the monetary policies applied for years. Today, it is seen that Fed cannot continue to increase the interest rates because of the decreasing on the petrol and other commodity prices and also fear of recession. In fact, Fed is disappointed with the low inflation rate. On the other hand, IMF criticizes the policy makers who overlook the increasing risk. Finally, the main stream in economics is criticized in the study to ignore the realities.

Keywords: global financial crisis, capitalism, Turkish economy

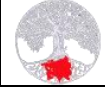
JEL: E44, F41, G01

KRİZ BİTTİ Mİ?

ÖZET

Bu çalışmada 2008 yılında ABD’de başlayan ve küresel yayılmalar gösteren krizin aslında kapitalizmin krizi olduğu vurgulanmaktadır. Kapitalizmin kendi dinamiği gereği, krizi bütün aşamalarıyla yaşaması durumunda ancak yeni bir büyüme evresine geçebileceği gerçeğini kabul eden çalışmada, yaklaşık 6 yıldır uygulanan parasal tedbirlerin dünya ekonomilerini getirdiği noktaya büyük şüphe ile bakılmaktadır. 2015 sonunda faiz artırımına giden FED’in, bugün yükselemeyen petrol ve diğer emtia fiyatları ile global talebin sürekli düşüşü ve hatta resesyon riski göz önüne alındığında, faiz artışlarına devam edemeyeceği görülmektedir. IMF gibi uluslararası kuruluşlar kriz açıklamalarında, şişen varlık fiyatlarını neden olarak göstermekte ve politika yapıcılarını büyüyen riski görmezden gelmekle eleştirmektedir. Yıllardır yayımladığı tüm çalışmalarında “piyasa başarır” genel kuralı ile hareket eden IMF ve belki daha da önemlisi, egemen iktisat teorisinin hala bir kriz durumunu açıklayabilecek yaklaşımlara sahip olmaması bu çalışmada eleştirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: küresel ekonomik kriz, kapitalizm, Türkiye ekonomisi

1. GİRİŞ

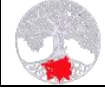
Bir görüşe göre 2007 yılında başlayan fakat irdelendiğinde aslında başlangıcı 1970’li yıllara kadar dayanan ve oldukça karmaşık bir yapıya bürünen bir kriz süreci yaşamaktayız. Varlık kayıpları ile finansal piyasalarda kendini hissettiren süreç bugün otomotiv, taşımacılık, perakende sektörleri odağında tüm reel sektörü etkiler konuma bürünmüş gözükmektedir. Pekiyi neden kriz 1970’li yıllara dayanmaktadır? Çalışmada bu gerçek ve yaşanan bunalımın kapitalizmin krizi olduğu netleştirilerek, krizin ulaştığı boyutlar ve egemen iktisatın yetersizliği üzerinde durulacaktır. Kapitalist üretim biçiminin işleyiş mekanizmasının tahlili anlaşılmadan sistemin devresel bunalımları, egemen iktisatın tahlil araçlarıyla anlaşılamayacak ve kriz, sadece uygulanan iktisat politikası yanlışlarına veya psikolojik faktörlere indirgenmiş olacaktır. Bu üretim biçiminin ve krizin tahlili için, iktisadi analizden dışlanan heteredoks iktisat tahlil araçlarına ihtiyaç vardır. Öncelikle dünya ekonomilerinin 1970’lere nasıl geldiği özetlenerek, 1970’li yıllar ile günümüze geçiş yapılacaktır. İlerleyen aşamada, küresel krizin boyutları ve günümüz kapitalizmini getirdiği noktalar ile merkez ülkelerden çevre ülkelere etkileri üzerinde durulacaktır. Son tahlilde egemen iktisatın kriz söylemi eleştirilecek ve yeni bir iktisat söyleminin gerekliliği tartışılacaktır.

2. KÜRESEL KRİZİN KÖKENLERİ

ABD’nin II. Dünya Savaşından yıkıma uğramadan galip güç olarak çıkması kapitalist dünyanın siyasi ve askeri bakımdan merkezi gücü haline gelmesini sağladı. I. Dünya Savaşı sonrasında mağlup devletlerin savaş tazminatı ile cezalandırılması sonucunda ortaya çıkan büyük ekonomik sorunlar göz önünde tutularak, II. Dünya Savaşı sonrasında benzer bir uygulamaya gidilmemişti. Hatta tam aksine Marshall Planı çerçevesinde 1947-52 yılları arasında 13 milyar dolar tutarında (bugünkü fiyatlarla yaklaşık 150 milyar dolar) ABD yardımı savaşta harap olmuş Avrupa ülkelerine bağış ya da düşük faizli krediler şeklinde aktarılmıştı. Böylece ABD, hem Avrupa ve hem de dünya kapitalizmi için önemli bir güvence oluşturuyordu. ABD’nin bu hegemonik gücü Bretton Woods sistemi ile yani dünya para sisteminin ABD’ye bağlanması ile perçinlenmişti.

Savaş sonrasında ya da Bretton Woods sisteminin işlediği dönemde, Büyük Bunalım yıllarından kalan işsizlik sorunu için mücadelede ortaya konan politikalarda geleneksel teoriden uzaklaşılmıştı. Bilindiği gibi geleneksel teori, işsizlik sorununu, piyasanın fiyat mekanizması ile çözeceğini iddia eder. Şöyle ki: İşsizlerin kendi aralarında ve çalışanlarla rekabete girmesi nominal ücretleri düşürür. Maliyet unsuru olan ücretlerin düşmesi fiyatları da düşürür. Fakat ücretler fiyatlardan daha hızlı düşerek, reel ücretlerin ve dolayısıyla işsizliğin düşmesini sağlar. Fakat bunun gerçekleşmesi pratikte uzun bir süreci gerektirir. II. Dünya Savaşı sonrasında işsizlik sorunu geleneksel teorinin yavaş ve tahripkâr işleyişine bırakılmayarak, sorunun çözümü için bizzat devletin devreye girerek talep yaratmasını öngören Keynesci doktrin benimsenmişti. Kapitalizmin baş aktörlüğüne soyunan devlet, maliye politikası araçları ile üretim ve istihdam düzeyini etkilemeye çalışırken, özel sektör yatırımlarının canlandırılmasına yönelik müdahalelere de başvuruyordu. Teşvikler, sübvansiyonlar ve firmalara doğrudan sermaye iştiraki kapitalist devletin savaş sonrası uygulamaları olarak göze çarpmaktaydı. Fordist üretim tarzı, kapitalist dünyada emek üretkenliğini artırarak, nispi artı değer ve kâr oranının yükselmesine ve sendikalara yapılan baskılar neticesinde ücret düşüklüğüyle de birleşince hızlı sermaye birikimine neden oluyordu. Kâr oranının yükselmesini sağlayan iki önemli gelişme daha vardı. Savaş sonrası dönemde sermayenin hızlı bir şekilde uluslararasılaşması, büyük tekellerin hareket alanını büyütürken, üretim ölçeklerinin yükselmesini sağlıyor ve ikinci olarak da büyük ölekte üretim yapan bu firmalar az gelişmiş ülkelerin önemli hammadde ve yeraltı zenginliklerini eşitsiz mübadele ile ucuza temin ediyorlardı (Savran, 2009: 28-30).

1947 yılında GATT ile vergi tarifelerine getirilen indirimler dünya ticaretinin genişlemesi yönündeki önemli bir gelişmeydi. Kapitalist ekonomilerin büyümesi yönünde atılan adımlarla 1950-73 periyodunda OECD ülkelerinde kişi başına reel gelir her yıl ortalama yüzde 4’ün üzerinde artarak genelde yüzde 160 oranında yükselmişti (Shutt, 2004 :32).

Yaklaşık bir çeyrek yüzyıl süren bu büyüme evresinin temelinde, savaş sonrasında hem ülkelerin yeniden imarını gerektiren, hem de bireylerin dayanıklı tüketim mallarına olan doyurulmamış bir talebin varlığı yatmaktadır. Keynesci terminolojiyle açacak olursak; gizli (latent) talep zaten mevcut iken, devlete biçilen rol, bunun efektif talebe dönüştürülmesine yardımcı olmasıydı. Devlet böylece hanehalkları ve firmalara bir nevi, “harcamak iyidir, bakın ben harcıyorum” mesajını veriyordu. Ancak, devletin bağımsız harcamalarıyla talebi yüksek tutarak, sermaye birikimini her şartta ilânihaye sürdürebileceğini sanmak büyük bir yanılgıdır. Keynesci politikalar ancak kısa dönemlerde, o da öteki şartlar uygunsa etkin çözümler sağlayabilir. Dolayısıyla Savran’ın ifade ettiği gibi, Keynesci çözümlerin bu yaklaşık 25 yıl süren mutlu yılların süresini uzattığı doğrudur fakat bunalımı engelleyememiştir (2009 :30). Zira, kapitalist ekonomiler 1970’li yılların başında tüketici talebinin savaş ertesini dönemdeki gibi hızla artmadığı, aksine doygunluğa eriştiği bir süreci yaşıyordu. Satın alma gücünün sınırlarına ulaşıldıktan sonra onu suni olarak arttırmanın tek sonucu enflasyon olarak ortaya çıkıyordu. Artık kapitalist dünya hem aşırı üretim (ya da yetersiz talep) hem de enflasyon sorunu ile karşı karşıyaydı. İlginçtir ki, yaşanan resesyonun sorumlusu olarak fikir birliği etmişçesine yaşanan petrol şokları gösteriliyordu. Aynen bugünkü krizin nedeni olarak finansal balonların gösterildiği gibi. Halbuki petrol fiyatlarındaki şok yükselişler kapitalist ekonomilerdeki daralmaların nedeni değil, belirtileriydi. Bunalımın birçok belirtisi 1973 Kasım’ındaki petrol fiyat artışından önce ortaya çıkmıştı. Bu iddiayı destekleyen önemli tarihi bir kanıt, stagflasyon teriminin insanlık tarihinde ilk kez dönemin İngiliz Maliye Bakanı tarafından 1970 yılında kullanılmış olmasıdır (Savran, 2009:32). Benzer biçimde, 1977-79 arası dönemde petrolde yeni fiyat artışları olmadığı halde kapitalist dünyada fiyat artışlarının hızlanması, 1970’li yılların bunalımının petrol şoklarına indirgenemeyeceğinin bir başka ispatıdır.

Aslında kapitalizm kendi krizini yaşıyordu. Biraz açacak olursak; Ekonomi Politik ve Felsefe’de Marx, kapitalizmin krizini, üretilenlerin satılamadığı, dolayısıyla aşırı üretimden doğan bir talep yetersizliği olarak betimler. Üretimin büyük ölçüde toplumsallaştığı, yani üretim ve dağıtımın birbirine bağımlı hale geldiği kapitalizmde kimse kendine yeterli değil iken, kendi çıkarlarını düşünen kapitalistler üretime ilişkin kararlarını birbirlerinden bağımsız olarak vermektedir. Plansız olan bu karmaşık üretim mekanizması Marx’a göre sistemin ilk çelişkisi ve aslında krizleri olanaklı hale getiren de budur. Öte yandan sermaye birikimine dayanan bu üretim tarzında, sermaye birikimi hızlandıkça, artı değer (kâr), değişmez sermaye (makineler ve otomasyon) ve değişen sermaye (emekgücü) toplamına bölünmesiyle elde edilen kâr oranının düşmesi kaçınılmazdır. Marx bununla krizlerin nedenselliğini açıklar (Marx, 1976: 120-129). Hemen belirtelim; Marx kâr oranında fiilen bir azalmaya değil, düşme eğilimine dikkat çekmektedir. Marksist teoriyi bu yönüyle eleştiren yazımlarda ortaya konulmaya çalışılan ampirik bulgular olarak sergilenen matematiksel oyunlar, Shaikh (2009) ve bir çok Marksist iktisatçının ifade ettiği gibi, teoriyi ideolojik olarak saptırma gayretinden kaynaklanmaktadır. Bir başka önemli husus, buradaki kâr oranı ifadesi rekabet ortamında tüm üretim kollarında son tahlilde tek bir kâr oranı ile karşı karşıya gelineceğine bir vurgudur. Marx bunu genel kâr oranı olarak açıklar (Kapital, Cilt3:188). Sermaye, üretilen toplam değer gittikçe daha büyük bölümüne el koyma, yani onu artı-değere dönüştürme gayreti içinde giderek daha fazla değişmez sermayeye yatırım yapar, değişen sermaye (emekgücü) sermayenin organik bileşimi (değişmez sermaye/ değişen sermaye) içinde nispi olarak azalır. Dolayısıyla sermayenin organik bileşimi büyür. Oysa buradan kapitalizmin ikinci büyük çelişkisi doğar, çünkü artı-değerin kaynağı emekgücüdür. Marx’ın ifadesiyle; “Kâr oranı, işçi daha az sömürüldüğü için değil, genellikle, yatırılan sermayeye oranla daha az emek kullanıldığı için düşmektedir.” (Kapital, Cilt3:217). Yani aslında kâr oranı, emek daha az üretken hale geldiği için değil, aksine emeğin üretkenliği arttığı için azalır. Böylelikle, yatırılan sermayeye oranla elde edilen artı-değer yetersiz hale gelir, kâr oranı düşmeye başlar. Bu, elde edilebilecek artı-değere oranla sermayenin aşırı birikimi durumudur. Kâr (artı-değer) elde etmek ve bunu yeniden biriktirmek sermayeyi harekete geçiren unsur olduğuna göre, birikim yavaşlar, yani yeni yatırımlar azalır. Bunun sonucunda talep daralır, bu da bir aşırı üretim durumu doğurur. Yani aşırı üretim krizleri diye bilinen şey, krizin ortaya çıkış biçimidir. Talep eksikliği bir neden değil, bir sonuçtur. 1970’li yıllar, kapitalist ekonomilerin tıkanma aşamasında olduğu, Bretton Woods sisteminin çöktüğü tam da bu duruma işaret etmektedir. Kâr oranının düşüş eğiliminde olduğu bu yıllarda reel yatırımlar önemini kaybetmekte, birikim fazlasının değerlendirileceği yeni alanlar, Bowles ve Ginits’in (1996: 35-36) ifadesiyle daha yeşil otlaklar aranmakta ve krizin faturası ilgisiz bir biçimde Keynesci politikalara çıkarılmakta idi.

Egemen iktisat, 1970'lerdeki krizi ve enflasyonu Keynesci politikalara yani devletin her işe müdahale etmesine indirgerken, neoliberal (gerici) söylem ile devletin her şeyden elini eteğini çekmesini şart koşuyordu. Serbestleşme (liberalization), özelleştirme (privatization) ve kuralısızlaştırma (deregulation) muhteşem üçlüsü, artık tüm kapitalist ekonomilerin temel ilkeleri olarak ortaya atılıyordu. 1970'lerde kâr alanları daralan sermaye, kendine yeni fırsat alanları olarak kamu mal ve iştirakleri ile finans piyasalarını seçiyordu. Vergi gelirleri ile finanse edilen kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi ile sermaye hem büyük bir vergi yükünden kurtuluyor hem de kendisi için yeni değerlenme alanları buluyordu. Daha önce sermayenin değerlenme alanları dışında kalan eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, iç güvenlik ve belediye hizmetleri gibi alanlar özel sektör için büyük kârlar sağlayan yeni değerlenme alanları olarak ortaya çıkıyordu.

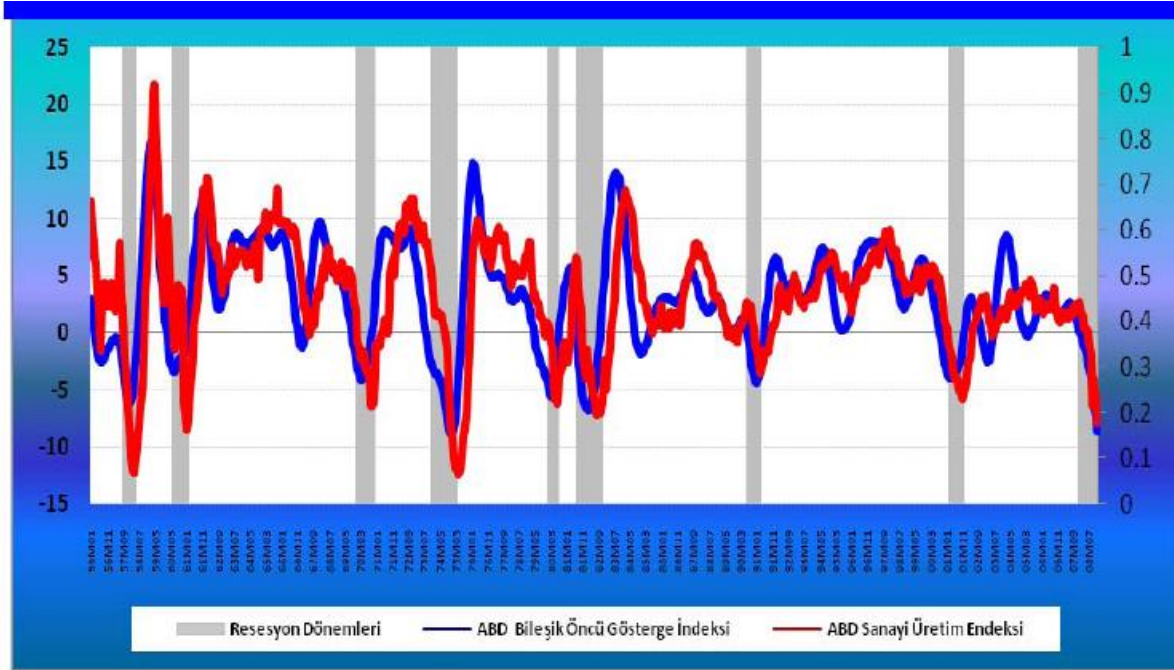
İleri ve az gelişmiş tüm kapitalist ekonomilerde kambiyo düzenlemeleri ile bankacılık ve finans piyasalarında yer alan finans sermayesinin küresel dolanımı önündeki engelleyici mevzuat deregule edilerek, bir başka yeni kâr alanları olarak finansal piyasalar ve yeni finans oyunları ortaya çıkıyordu. Fakat diğer piyasalardan farklı olarak bu piyasalarda kârlar bir türlü realize edilemez. Edilemediği için de bu piyasalarda işlem gören varlıkların fiyatları durmadan şişer. Neden? Mal piyasalarında bir malı üretip sattığınızda kâr realize edilir. Bununla üretime devam ederek yeni artı değer yaratma süreci devam eder. Tabii yeniden emek kullanıp yeniden mal üretmek şartıyla. Fakat finansal piyasalarda bir varlığı satın başka bir finansal varlığa geçtiğiniz müddetçe kâr realizasyonunun gerçekleştiğini en azından son tahlilde söyleyebilmek mümkün değildir. Çünkü varlık fiyatlarındaki yükselişler hayalidir (fiktif), aynen kendileri gibi. Değeri yaratan emektir; bir varlığın fiyatı elden ele dolaşarak herhangi bir artı değer yaratılmadığı halde bir değerlenme sürecine girmesi ancak hayali olabilir ve bir müddet sonra ilk çıkış noktasına dönmesi kaçınılmaz olur.

Marx üretimden kopuk, kendi içinde büyüyen bu finans sermayesini şöyle açıklar: "Faiz getiren sermaye ve kredi sistemindeki gelişmeyle, bütün sermaye kendisini çiftleştirmiş ve bazan da üçleştirmiş gibi görünür; aynı sermaye, ya da hatta belki de aynı alacak talebi, çeşitli şekillerde farklı ellerde, farklı biçimlerde görünürler. Bu para-sermaye'nin daha büyük bir kısmı tamamen hayalidir. Yedek fon dışında bütün mevduat, banker üzerinden alacak talebidir ve ama mevduat olarak hiç bir zaman mevcut değildir." (Kapital, Cilt3:417.)

Marx hayali sermayenin gelişiminde hisseli (anonim) şirketlerin ortaya çıkmasına büyük önem atfeder. 19. yy'ın 2'nci yarısından itibaren bireysel kapitalistlerin, üretimlerini kendi bireysel sermayelerinin ötesine genişletme imkanı veren anonim şirketlerin kurulması, kârdan sermaye birikimine ayrılan payın büyümesi fırsatını vermişti. Bu şirketlerin hisseleri ve tahvilleri ilk ortaya çıktıklarında üretim ve dolaşım alanındaki şirketlerin gerçek sermayesini temsil ederken, bu menkul kıymetlerin kendileri birer meta haline geldiğinde, yani borsada alım satıma konu olmaya başladığında, bunların kendi değerleri (fiyatları) oluşmaya başlar. Bu da bunların değerlerini şirketlerin sermayesinin gerçek değerlerinden bağımsızlaştırır ve ikinci bir değerler dünyası kurar ki tamamen gerçeklerden yani üretim alanından kopuktur (Satlıgan, 2009:506-509). Hayali sermaye kendi içinde spekülasyonu barındırırken, türev piyasalar ile hareket alanını genişleterek geleceğe de taşır.

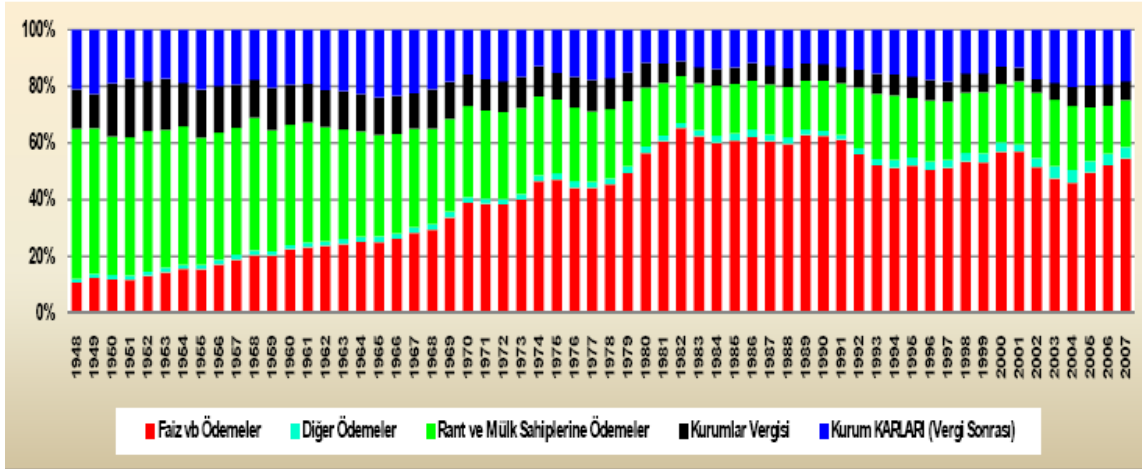
Özellikle 1970'li yılların sonundan itibaren bu piyasaların yeni kâr alanları olarak kullanıldığını görüyoruz. Aşağıda yer alan Şekil 1, ABD ekonomisinde resesyon dönemlerini ortaya koyarken, Şekil 2 ile irtibatlandırıldığında, ABD ekonomisine tarihsel olarak bakıldığında, reel sektör faaliyet gelirlerinin azaldığı yıllarda, bu düşüşün finans piyasalarındaki getiriler ile ikame edildiği gerçeğini ortaya koymaktadır. 1970'li yıllara girilirken yüzde 40'ın altında seyreden finansal getirilerin tüm özel sektör gelirleri içindeki payının 1990'lardan itibaren yüzde 60'lara çıktığı görülmektedir.

Şekil 1: ABD Ekonomisinde Sanayi Üretimi ve Öncü Gösterge İndeksleri (1957-2008)

Kaynak: İnsel ve Sarıdoğan (2009)

Şekil 2: ABD Ekonomisinde Özel Sektör Gelirlerinin Dağılımı (%)

Kaynak: İnsel ve Sarıdoğan (2009)

ABD’de 2000 Nasdaq krizi”nde iflas eden WorldCom ve Enron olayında açıkça görüldüğü gibi, hayali sermaye ile kurulmuş olan şirketlerin varlıkları da hayalidir. Piyasa değeri çok yüksek görünen bu şirketler, tümüyle Marx’ın ifade ettiği çiftleştirilmiş, üçleştirilmiş sermayenin ürünleridir.

2000 borsa krizinin reel etkilerini Ortadoğu planları ile ötelemeye çalışan ABD, hem kendi ekonomisinde hem de tüm dünyada hane halklarının borçluluk oranlarının katlanarak büyümesine seyirci kalmıştır. Tüketim harcamaları ucuz kredi mekanizmalarıyla canlı tutulmaya çalışılmıştır. Reel gelirleri eriyen çalışan kesimin artan tüketim harcamaları nedeniyle, ikisi arasında büyük farklılıklar ortaya çıkmıştır. Örneğin 1980’de ABD’de yüzde 21 olan hane halklarının borçluluk oranı -yani ortalama kişisel borçların kişisel harcanabilir gelire oranı- OECD’nin 2007 raporuna göre 1993’de yüzde 89’a ve IMF verilerine göre 2011 sonunda da yüzde 120’ye yükselmiştir (IMF, 2012). Yalnızca bu veri bile suni bir saadet zincirinin kopma noktasına geldiğini göstermektedir.

3. KÜRESEL KRİZİN BOYUTLARI

Bu kez bu kopuş muazzam boyutlardadır. Amerika'nın en büyük iki konut kredisi şirketine (*Fennie Mae* ve *Freddie Mac*) devlet adına el konulmuştur. Bu iki şirket, 5,3 trilyon dolarlık kredi hacmiyle küresel finans sisteminin de ana direklerindendir. Citibank, 2007'nin ilk yarısında bilançosundan 25 milyar dolar sildiğinde ünlü CEO'su Chuck Prince'in işine son verdi. Prince kendini savunurken kullandığı sözler zaten olan biteni belki de en çarpıcı biçimde özetlemektedir: "Müzik devam ettikçe dansa devam ettik". Müzik durduğunda, yani kredi akımı kesildiğinde, ABD'nin en büyük yatırım bankalarının borsa değerleri bir yıl içinde yüzde 60 ile 80 arasında değer kaybederken, bunlardan iki dünya savaşı ve nice krizi atlatmayı başarmış olan 158 yıllık *Lehman Brothers* sonunda iflas etti; bankanın zarar olarak açıkladığı rakam Türkiye'nin gayrisafı milli hasılasına yakın: 613 milyar dolar. *Merrill Lynch* ve mortgage kredileriyle ilişkisi olmayan bir başka asırlık banka devi *Washington Mutual* da ABD hükümetinin aracılığıyla başka devler tarafından yutuldu. Bir başka çarpıcı olay ise, tüm bu kredi bankalarının güvencesi durumundaki ABD'nin dev sigorta şirketi *American International Group*'un (AIG) batmasıdır; Oktay Baran'ın mânidar anlatımıyla, sistemin sigortaları da atmaktadır. AIG'in kendi kaderiyle baş başa bırakılmasının krizi daha da derinleştireceğini bilen ABD hükümeti, bu şirkete 85 milyar dolar para aktararak hisselerinin yüzde 80'ini devlet mülkiyetine geçirmiş oldu. 2007 Ağustos ayından bu yana ABD'de batan banka sayısı 13 ve bu sayı, geride şimdilik 1,3 trilyon dolarlık bir batık borç bırakmıştır.

Fed, faiz oranlarını tarihi düzeylerine indirmek suretiyle, karşılıksız, hayali olan batık varlıkları bankalardan satın alarak krize dur demeye çalışmıştır. Bu operasyonun bir benzeri 1847'de Avrupa'da yaşanan kriz sürecinde İngiltere Merkez Bankası tarafından yapılmış ve o zaman da işe yaramamıştır. Marx, *Kapital* 3. Cilt'te bu durumu şöyle anlatır:

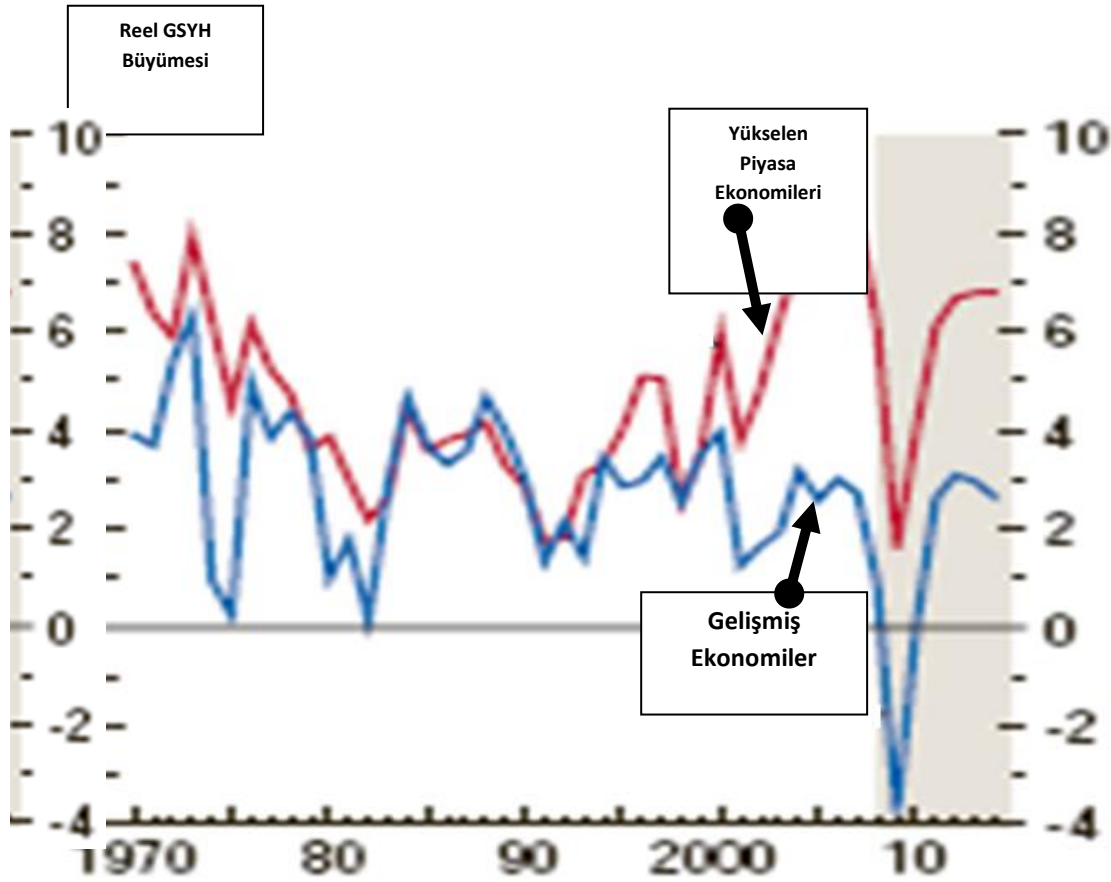
"...Yeniden-üretim sürecinin tüm sürekliliğinin krediye dayandığı bir üretim sisteminde, kredinin birdenbire kesildiği ve ancak nakit ödemelerin geçerli olduğu sıralarda –ödeme araçlarına olan büyük hücum karşısında– bir bunalımın mutlaka ortaya çıkacağı açıktır. Bu yüzden, ilk bakışta bütün bunalım sırf bir kredi ve para bunalımı gibi görünür. Ve aslında bu, yalnızca, poliçelerin paraya çevrilebilme sorunudur. Ne var ki bu poliçelerin çoğunluğu, fiili alım-satımları temsil eder ve bu alım-satımların genişliğinin toplumun gereksinmelerinin çok üzerinde olması, en sonunda, bütün bu bunalımın temelidir. Aynı zamanda, bu poliçelerin muazzam bir miktarı, şimdi günışığına çıkan ve sabun köpüğü gibi sönen düpedüz bir dolandırıcılığı; ayrıca, başkalarının sermayesi ile yapılan başarısız spekülasyonları; ve en sonu, değer kaybeden ya da hiç satılmayan meta-sermayeyi, ya da hiç bir zaman tekrar gerçekleştirilemeyecek olan geriye dönüşleri temsil eder. Yeniden-üretim sürecindeki zoraki genişlemeye dayanan bu baştan sona yapay sisteme, hiç kuşkusuz, İngiltere Bankası gibi bir bankanın, bütün dolandırıcılara, senetleri yoluyla değersiz sermaye vermesi ve değer kaybetmiş bütün metalleri eski nominal değerleri üzerinden satın almasıyla çare bulunamaz. Ayrıca burada her şey çarpıtılmış bir görünüştedir, çünkü bu senet dünyasında, gerçek fiyat ile bunun gerçek temeli hiç bir yerde görünmez, yalnız külçeler, madeni sikkeler, banknotlar, poliçeler, senetler vardır. Özellikle, ülkenin Londra gibi tüm para işlerinin toplandığı merkezlerde, bu çarpıklık daha göze batır haldedir; süreç baştan sona anlaşılmaz hale gelmiştir..." (*Kapital*, Cilt3:434).

Anlaşılmaz hale gelen bugünkü sürecin kaçınılmaz olarak küresel ekonomilerde sermayenin değersizleşip, temerküzü aşamasını yaşattığı söylenebilir. Düşen kâr oranını yükseltmek için emek üretkenliğini arttırma gayreti, toplumsal sermayenin düşük üretkenlik düzeyinde üretim yapanlarının üretimden çekilmesini gerektirir. Bu süreç, Marksist teoride "sermayenin değersizleşmesi" olarak adlandırılır. Bu kavram, toplumsal sermayenin bir kısmının değer ve sermaye biçimlerini yitirerek, üretim aracı olmaktan çıkmasını ifade eder (Savran, 2009:49). Toplumsal sermaye böylelikle tekellerde toplanır. Bu da sermayenin temerküz (merkezileşmesi) aşamasıdır. Zayıfların *elenerek güçlülerin eline geçmesine, sermayenin tek elde toplanmasına bir örnek: Washington Mutual*, 307 milyar dolarlık bir varlığa ve 188 milyar dolarlık bir mevduat toplamına sahipti –ki bu rakamlar Türkiye'nin milli gelirinin yarısından fazlasını ifade etmektedir– ve bu devasa zenginlik, bir başka Amerikan bankası olan *JP Morgan* tarafından sadece 1,9 milyar dolar karşılığında ele geçirildi. Böylelikle *JP Morgan* 2 trilyon dolar varlıkla ülkenin ikinci büyük bankası oldu.

4. KRİZİN ÇEVRE ÜLKELERE ETKİSİ

Krizi 1970'lere dayandırarak sistemin krizi olduğunu vurguluyorsak, krizin tüm dünyayı etkilemesinin kaçınılmaz olduğu şüphe götürmez bir gerçek olarak karşımıza çıkar. Küresel bunalımın rakamlara yansımaları 2008'in son çeyreğinden itibaren başta ABD ve İngiltere olmak üzere, diğer merkez ülkelere resesyon olarak ortaya çıkarken, yaşanan sarsıntıya karşılık çevre ülkelerin ekonomilerinin başlangıçta krizden etkilenmemiş olması, ortaya bir tez atılmasına yol açmıştır: İngilizce terimle “decoupling”, yani “kopma” ya da “ayrışma” anlamında, yükselen piyasa ekonomileri olarak anılan ülkeler bu krizden etkilenmeyeceklerdi. Oysa son dönem gelişmeleri, ABD'den başlayan krizin bu tip ülkeleri de etkisine almaya başladığını göstermektedir. Dünya ekonomisinin üçte birini oluşturan ABD resesyona girmişken, onunla iç içe olan AB de resesyonda iken, bu iki blokun tedarikçisi Çin ve Hindistan ile petrol ve doğalgaz başta olmak üzere hammadde üreten Rusya ve Ortadoğu ülkelerinin merkez ülkelere ayrışması söz konusu olamazdı. Dünya ekonomisi ile dış ticaret hacmini 2007 sonunda 265 milyar doların üzerine çıkaran, dış kaynak girişleri olmazsa ekonomisi büyüyemeyen, borsasında işlem gören senetlerin yüzde 70'e yakının yabancıların elinde olduğu, özel sektörünün aşırı borçlu olduğu Türkiye'yi de teğet geçmesi beklenemezdi. Şekil 3, ayrışma senaryosunun geçersizliğini ortaya koymakta; yani yükselen piyasa ekonomileri ile gelişmiş ekonomilerin krizde paralel bir seyir izlediğini göstermektedir.

Şekil 3: Krizin Dünya Ekonomilerine Etkisi

Kaynak: IMF, World Economic Outlook, 2009.

IMF, yayımladığı raporda 2009 yılı dünya çıktı büyüme tahminini yüzde -1,3 olarak revize etmiştir (IMFa, 2009:10). IMF'nin bu tahmini 2009 için yaptığı dördüncü ve nihayet son tahmindir. Zira daha önce IMF'nin 2009 için ilk büyüme tahmini yüzde 4,4 iken, daha sonra bu tahmin yüzde 2,4'e çekildi. Ocak 2009'da yüzde 0,5 olan Fon'un büyüme tahmini, en son -1,3 olarak revize edilmiştir. Latin Amerika, Güneydoğu Asya ve Türkiye krizlerinde büyük itibar kaybına uğrayan IMF'nin hazırladığı raporlarda büyük krizi öngöremediği yine ortadadır. Çevre ülkelerin krizlerinde merkez bankalarını likidite sıkışıklıklarına duyarsız kalmaya zorlayan IMF, krizden sonraki yaklaşık 1 yıldır yaptığı gibi, en son 26 Haziran 2009 tarihli duyurusunda merkez bankalarını ve hükümetleri daha gevşek para ve maliye politikası uygulamalarına davet etmekte idi (IMFb, 2009). Bu çelişki, Fon'un kimlerin egemenliğinde olduğunu tartışmaya bile gerek olmadığını göstermektedir.

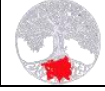
Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), 2009 başında, bu bunalımın dünya ekonomilerinde bir yıl içinde 50 milyon yeni işsiz ortaya çıkaracağını, böylelikle küresel işsiz sayısının 230 milyona ve küresel işsizlik oranının da yüzde 7,1'e yükseleceğini açıklamıştı. Bunu dikkate alarak, kapitalizmin bu aşırı üretim krizinin, üretici sınıflar arası farklılıkları tekrardan göz önüne sererek, her krizde olduğu gibi bu krizin de faturasının emek kesimine çıkarıldığını söyleyebiliriz.

Türkiye ekonomisini özel olarak ele alacak olursak; ülkenin dünya çapındaki krizin patlak vermesinden de önce, 2002–2006 yılları arasında yaşadığı spekülasyon büyüme temposundan zaten uzaklaşmaya başladığı ifade edilebilir. Ekonominin 2002–2006 büyüme oranı ortalaması % 7 dolayında iken 2007 yılında büyüme sadece % 4,5 olarak gerçekleşmiştir. 2008 başından itibaren oldukça düşük gelmeye başlayan çeyreklik büyümeler belirginleşirken, 2008'in 3'üncü çeyreğinde yüzde 0,5 olarak gerçekleşmiş; 2008 son çeyreğinde ise ekonomi yüzde 6,2'lik tarihi bir küçülme yaşamıştır. 2009'un ilk çeyreğinde ekonomideki küçülme daha da vahimdir ki, yüzde 13,8'lik daralma ile üst üste iki çeyrek negatif büyüyen ekonomi, teknik terimle resesyona girmiştir. 500 büyük firmanın faaliyet kârları 2008 yılında, bir önceki yıla göre yüzde 35 düşüş göstermiştir. Krizin başladığı ABD ekonomisinin imalat sanayiinde 2008'in ikinci yarısından itibaren daralma ortalama yüzde 2 iken, Türkiye ekonomisinde bu üretim kolunda daralma ortalama yüzde 12,9'a ulaşmaktadır. Siyasi iktidarın teğet geçmesini beklediği krizin küresel ölçekte en fazla etkilediği ülkelerden biri Türkiye olmuştur. 2008 Mart ayı işsizlik oranı yüzde 11 iken, 2009 Mart ayı işsizlik oranı yüzde 15,8'e yükselmiştir. Ekonomi söz konusu 1 yıl içinde 1 milyon 244 bin yeni işsiz yaratarak, işsiz nüfus 3 milyon 776 bin kişiye yükselmiştir.

5. EGEMEN İKTİSAT SÖYLEMİNİN ELEŞTİRİSİ VE SONUÇ

Marx, kapitalizmin ancak krizlerle yol alabileceğini, kapitalizmin önündeki en büyük engelin kapitalizmin kendisi olduğunu belirterek açıklar. Kapitalizmin devresel krizleri, sistemin kaçıp kurtulamayacağı bir hastalık olduğu gibi, aynı zamanda da sistemin içerdiği tüm çelişkilere rağmen işleyişini mümkün kılan tedavidir. Yaşanan kriz; bir aşırı üretim krizidir; kaynağı üretim kollarında düşen kâr oranıdır. 1970'li yılların bunalımının finans cambazlıkları ile ötelenmesinin geldiği son noktadır. Kapitalizmde bunalımın göstergeleri farklı noktalardan ortaya çıkabilir. 1929'da veya bugün olduğu gibi parasal krizler (banka iflasları, borsa çöküşleri vb.) şeklinde kendini hissettirirken, 1970'lerde petrol fiyatlarındaki yükselişler olarak kendini gösteriyordu. 2008 yılında yaşanan patırtı öncesinde de petrol ve gıda fiyatlarında şok yükselişler ortaya çıkmıştı. Aynen hastanın ateşi yükseldiğinde, hararet hastalığının göstergesi fakat hastalığın kendisi olmadığı gibi, finansal piyasalarda ve mal piyasalarında ortaya çıkan fiyat değişiklikleri de hastalığı açıklayamayacaktır. Nobel ödüllü iktisatçı Tobin'in Ekim 1987'deki New York borsası çöküşünde ifade ettiği şu açıklama oldukça mânidardır: "Menkul değerler piyasası neden mi çöktü? Bu sorunun cevabı, neden çöktüğünü düpedüz bilmediğimizdir. Çöküş günü, hiçbir şey bir hafta öncesinden farklı değildi." (Satlıgan, 2009:517).

Egemen iktisat, her yeni bunalımı, temelde sağlıklı bir sistemin anlık bir duraklaması, bir nefes alma molası olarak nitelendirir. Neoklasik iktisatta üretim araçlarının ve üretimin tam sürekliliği söz konusudur. Yatırımların

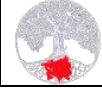

daralması gibi durumlar konjonktürel olarak adlandırılır. Bunalımın varlığı reddedilir. Örneğin kalburüstü iktisatçı Galbraith, 1929 Büyük Bunalımını anlık ruh durumu gibi psikolojik faktörlere bağlarken, Monetaristler FED'in yanlış politikalarına gönderme yaparlar. Aynen 70'lerin bunalımını petrol krizine yani tabiata dayandırmaları gibi. Klasik iktisatçı David Ricardo da kâr oranının düşüş eğilimini tarımsal üretimde azalan verimlere bağlamıştı. Marx, Ricardo'yu, kapitalist üretim tarzının çelişkili tabiatını kavrayamadığı için çareyi tarım mühendisliğine sığınmakta bulmakla eleştirir (Savran, 2009:38)

Son olarak; dış dengesizliklerle boğuşan, bütçe açığı veren az gelişmiş ülkeler, işsizlikten kırılan geniş insan yığınları, günde 1 doların altında bir harcama ile hayat mücadelesi veren 1 milyarın üzerinde aç topluluklar, iç savaşlar, terör, silahlanma, krizler, banka iflasları ve insani değerlerini kaybeden mutsuz insan yığınlarını görmezden gelen bir denge iktisadidir bugün üniversitelerde hakim iktisat. Tabiata bile dengesini yitirten bu bitmek bilmez kâr ve dolayısıyla aşırı üretim hırsı ile çevreyi kirletip, ekolojik dengeyi bozan, su kaynaklarını tüketen, iklim, enerji, gıda krizlerine yol açan sistemi sorgulamaya bile gerek duymadan, yaşanan bunalımın faturasını vergi mükelleflerine çıkartmaya çalışanların da krizidir bu. Yani iktisat da krizdedir; hem de uzun zamandır.. Tam istihdam ve dolayısıyla görünmez el safsatasını, bunalımlar hortladıkça uyarlamalı ve rasyonel beklentiler açıklamaları ile örtbas etmeye çalışan, krizleri verimlilik ücretleri ve menü maliyetlerine dayandıranların çıkmazdır aynı zamanda bu yaşananlar..

Kriz bitti mi? Hayır, bitmedi. Kapitalizmin kendi dinamiği gereği, krizi bütün aşamalarıyla yaşaması durumunda ancak yeni bir büyüme evresine geçebileceği gerçeğini göz ardı etmememiz gerekir. Yaklaşık 6 yıldır uygulanan parasal tedbirlerin dünya ekonomilerini getirdiği noktaya büyük şüphe ile bakılmalıdır. 2015 sonunda faiz artırımına giden FED'in, bugün yükselemeyen petrol ve diğer emtia fiyatları ile global talebin sürekli düşüşü göz önüne alındığında, faiz artışlarına devam edemeyeceği görülmektedir.

Gandhi'nin muhteşem ifadesiyle, "dünya herkesin ihtiyacına yetecek kadarını sağlar, fakat herkesin hırsını sağlamaya yetecek olanı değil". Dünya ekonomilerini yönlendirenlerin bitmek bilmeyen hırsları göz önünde bulundurulduğunda, bu hırsın kolay kolay da bitmeyeceği görülebilir. Kısacası, dünya finans kapitalinin kâr hırsları tüm insanlığı önlenemez sosyal çöküşlere gebe bırakmaktadır. Dünya finans kapitalinde başlayacak bir çöküş tam olarak yaşandığında kapitalizmin yeni bir evreye ve insanlığın da yeni bir mutluluk çağına geçebileceği düşüncesindeyiz.

KAYNAKÇA

- BOWLES, Samuel ve Herbert, Ginits, Demokrasi ve Kapitalizm: Mülkiyet, Cemaat ve Modern Toplumsal Düşüncenin Çelişkileri, İstanbul, Ayrıntı, 1996
- İNSEL, Aysu ve Ercan Sarıdoğan. “Dünya Ekonomisinde Konjonktür Eğilimleri ve Kriz”, Vira Dergisi, Mart 2009.
- IMFa(2009), World Economic Outlook 2009, April. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2009/01/index.htm> (İndirme Tarihi: 7.5.2009)
- IMFb (2009), “Fully Spend Stimulus Money to Back Crisis Recovery, Says IMF” June, 26, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/survey/so/2009/POL062609A.htm> (26.5.2009).
- IMF (2012), World Economic Outlook 2012, April.
- MARX, Karl, 1844 Elyazmaları- Ekonomi Politik ve Felsefe, Sol Yayınları, 1976
- MARX, Karl, Kapital, Ekonomi Politğin Eleştirisi, 3.Cilt, Sol Yayınları, 1990
- OECD (2007), Economic Survey of the United States 2007, May, 29. www.oecd.org/dataoecd/56/40/38665203.pdf .(İndirme Tarihi: 20.06.2009).
- SATLIGAN, Nail. “Günümüz Kapitalizminin Pamuk İpliği: Hayali Sermaye Spekülasyonu”, içinde: “Dünya Kapitalizminin Krizi”, (Derleyenler: Nail Satlıgan ve Sungur Savran), Belge Yayınları, İstanbul, 2009, ss.501-524.
- SAVRAN, Sungur. “Bunalım, Sermayenin Yeniden- Yapılanması, Yeni-Liberalizm”, içinde: “Dünya Kapitalizminin Krizi”, (Derleyenler: Nail Satlıgan ve Sungur Savran), Belge Yayınları, İstanbul, 2009, ss.19-65.
- SHAİKH, Anwar. “Bunalım Kuramlarının Tarihine Giriş”, içinde: “Dünya Kapitalizminin Krizi”, (Derleyenler: Nail Satlıgan ve Sungur Savran), Belge Yayınları, İstanbul, 2009, ss.126-171.
- SHUTT, Harry, Kapitalizmle Derdim Var. İstanbul, Kitap Yayınevi, 2004.